

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ—15 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ

1927

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ", - ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ, 44
ΑΘΗΝΑΙ

γιά νά κυνηγᾷ αἰώνια ἡ ἀνάμνησή του τὴν ἐρωμένη του, γιά νά τῆς ἐπιβάλλουν οἱ τύψεις καὶ ἡ λύπη νά τὸν ξιναγαπήσει, γιά νά τὸν κλάψει ἡ κοινωνία. Ἄς παρακολουθήσει λοιπὸν τι θὰ συνέβαινε, ἂν πραγματικά εἶχε σκοτωθεῖ. Οἱ ἐφημερίδες ἀναγγέλλουν τὸ θάνατό του, ὁ ἴδιος μεταμφιέζεται γιά νά δεῖ σὰν θεατῆς τὴν κωμῳδία: Ἡ ἐρωμένη του δὲν συλλογίζεται πῶς θ' ἀποφύγει τὸ σκάνδαλο καὶ πῶς δὲν θὰ γνωσθεῖ ὅτι ὁ νέος σκοτώθηκε γι' αὐτήν· εἶναι μάλιστα ἔτοιμη νά δοθεῖ σὲ κείνον πού θὰ τῆς ἐξασφαλίσαι τὰ γράμματα πού τὴν ἐκδέχουν.. Ὁ σκοτωμένος βλέπει ἀκόμα τοὺς ἐκμεταλλευτὰς νά ὁρμοῦν ἐπάνω στὴν περσοῦσιά του, κι' ἀκούει τὰ σγόλια τοῦ κόσμου καὶ τῶν φίλων του, πού ἐξαγοράζουν μὲ ἀναρίθμητες κακογλωσσισιὲς τὸν ἕναν παροδικὸ ἐπαίνο πού προσφέρουν στὴ μνήμη του.

Τι ὠφελοῦν τὰ ὄντρια καὶ οἱ φαντασιώσεις καὶ οἱ δῆθεν ἡρωϊκὲς φυγὲς πρὸς τὸ θάνατο; Προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νά ζήσει μόνος. Ἄς ἀπαντήσῃ μ' ἕνα σαρκασμὸ στὸ σαρκασμὸ τῆς ζωῆς, κι' ἀφοῦ παλέψῃ ἰσότημα μαζί της, γυμνὸς αὐτὸς μὲ τὴ γυμνὴ ζωὴ, ἂν μπορεῖ καὶ θέλει, ἄς τῆς δώσῃ τότε ἕνα νόημα καὶ μιὰ ἀξία· θὰ τὸ κάνει μὲ ἐπίγνωση ὅτι δὲν τὸν παρασέρνει αὐτὴ σὰν παιχνίδι τῆς ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος κυριαρχεῖ.

Τὸ ἔργο δυστυχῶς δὲν ἀποφεύγει κάποιες ἰδυναμίες· ἡ ἀποκάλυψη τοῦ τι θὰ συμβῇ γύρω ἀπὸ τὸ νεκρὸ γίνεται μὲ ἀρκετὴ βραδύτητα καὶ μονοτονία, καὶ μὲ κάποια ὑπερβολὴ ἀπαισιοδοξίας. Ἡ ἀδιαφορία τῆς ἐρωμένης καὶ μερικῶν δῆθεν φίλων θὰ χρωματίζονταν ἐντονώτερα, ἂν δὲν εἶταν τόσο γενικὸ τὸ ριζιμο ὄλων γιά νά ξεσχίσουν τὸν νεκρὸ. Κάθε ἀνθρώπος ἔχει καὶ μερικοὺς φίλους πού τὸν ἀγαποῦν καὶ τὸν λυποῦνται εἰλικρινά. Ἡ πρόθεση τοῦ συγγραφέα ἐμφανίζεται μονοκόματη κι' ἔτσι διακρίνεται στιγμὲς κάπως χτυπητή... Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, φαίνεται ἡ μελοδραματικὴ καὶ δὲν συγκινεῖ ἡ σκηνὴ ὅπου ἡ μητέρα μόνη λυπάται ἀληθινὰ τὸ γιό της.

Ἄλλὰ τέτοιες ἀδυναμίες συγχωροῦνται εὐκολὰ σ' ἕνα ἔργο πού ἔχει τὴ δύναμη, τὴ δόνηση καὶ τὸ τραγικὸ γέλιο τοῦ «Σκοτωμένου πού βλέπει.» Ἡ πνοὴ τοῦ συνόλου ἐξαιλεῖται τὶς ἀδυναμίες.

Ἡ πνοὴ τοῦ ἔργου ὑπερνίκησε καὶ τὰ τεράστια ἐλαττώματα τῆς ἀκαλαίσθητης σκηνοθεσίας καὶ τοῦ παιξίματος τῶν ἠθοποιῶν. Οἱ περισσότεροι ἠθοποιοὶ ὄχι μόνον δὲν ἀναδείξανε τὸ ρόλο ἀλλὰ καὶ τὸν παρεμόρφωσαν. Εὐτυχῶς τὸν κύριον ρόλο τὸν ἔπαιξε ὁ κ. Μινωτῆς. Στὶς δυνατὲς δραματικὲς σκηνὲς ὑστερεῖ ἀκόμη, μὰ καὶ σ' αὐτὲς εἶναι καταφανέστατη ἡ προσπάθειά του ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀξιώσεις τοῦ ρόλου. Ἐχει τολέντο καὶ εὐσυνηδησία καὶ δείχνει πῶς θὰ ἐξελιχθεῖ. Ὁ κ. Βιλάκης ἔπαιξε δυστυχῶς ἕνα πολὺ μικρὸ ρόλο ἑνὸς γέρον ὑπηρέτη, ἀλλὰ τὸν ἐνσάρκωσε καὶ τὸν χρωμάτισε τόσο ἐντονα, πού διαπιστώθηκε ἀκόμα μιὰ φορά ὅτι γιά τοὺς μεγάλους ἠθοποιούς δὲν ὑπάρχουν ἀσήμαντοι ρόλοι.

Ὁ «Σκοτωμένος πού βλέπει» ἄρесе στὸ κοινόν. Τὸ κοινὸ δείχνει πῶς ἀρχίζει ν' ἀναγνωρίζει τὰ καλὰ ἔργα. Δυστυχῶς οἱ θιασάρχες πού δὲν προπορεύθησαν, δὲν ἀποφασίζουν οὔτε ν' ἀκολουθήσουν τὸ κοινὸ στὴν ἐξέλιξή του.

Α. Θ.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἰωνος Δραγούμη : «Ὁ Ἑλληνισμὸς μου καὶ οἱ Ἕλληνες» (1903-1909). «Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς» (1913).

Ὅλοι ὅσοι ἔζησαν καὶ ζοῦν μὲ τὴ σκέψη τοῦ Ἰωνος Δραγούμη, ὅλοι ὅσοι εἶναι σὲ θέση νά γνωρίζουν τί μοναδικὴ προσωπικότητα ἦταν, — μιὰ ἀπ' τὶς πέντε-ἕξη, δὲν διστάζω νά τὸ πῶ, σημαντικώτερος νεοελληνικῆς, — πρέπει νά χρονοστοῦν χάρις στὸν κ. Φίλιππο Δραγούμη γιά τὴν θαυμαστὴ εὐσυνειδησία καὶ τὴν σπάνια στοργὴ πού δείχνει στὴν ἐκδοσὴ τῶν «ἀπάντων» τοῦ ἀξέχαστου ἀδελφοῦ του. Ξέρω ὅτι ἐκτελεῖ ἕνα ἱερό καθήκον, καὶ ξέρω ἀκόμη ὅτι, τρεφοντας ὁ ἴδιος πρῶτος ἕναν ἀπεριόριστο θαυμασμὸ πρὸς τὸν ἀδελφὸ του, δὲν ἦταν δυνατό νά ἐννοήσει διαφορετικὰ καὶ νά ἐκτελέσει κάτι πού εἶμαι βέβαιος πῶς θὰ τὸ αἰσθάνεται σὰν ἐπιταχτικὴ ἀλλὰ καὶ σὰν γλυκύτερη συγχρόνως ὑποχρέωση. Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως, ὅταν διαβάσει κανεὶς τὰ σημειώματα πού προτάσσει στὰ ἔργα τοῦ ἀδελφοῦ του, τὰ πρωτοεκδιδόμενα τώρα ἰδίως, ὅταν νοιώσει τὴν θερμὴ ἀδελφικὴ ἀγάπη ἀπὸ τὴν ὁποῖαν διαπνέονται, τὴν τόσο σεμνὴ καὶ τόσο συγκρατημένη, ὅταν κάτω ἀπὸ τὸν λιτὸ καὶ ἀντικειμενικὸ τόνο τους, αἰσθανθεῖ τὴν ἀπέραντη στοργὴ τοῦ ἀδελφοῦ γιά τὸν ἀδελφόν, — καὶ τέτοιον μάλιστα ἀδελφόν! — τότε δὲν μπορεῖ νά μὴ εὐγνωμονήσει τὸν κ. Φίλιππο Δραγούμη καὶ νὰ μὴ μακαρίσει συγχρόνως τὸν Ἰωνα, πού τοῦ ἔλαγς τέτοιος ἀδελφός.

Γιά μᾶς, ὅ,τι περισσότερο ἐκτιμοῦμε στοὺς προλόγους αὐτοὺς τοῦ κ. Φίλιππου Δραγούμη, εἶναι ἡ γνώση πού φανερώνουν τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἡ ἀπλοτὴ εἰλικρίνεια μὲ τὴν ὁποῖαν μᾶς ξεσκεπάζει γνωστὲς καὶ ἀγνωστὲς του μεριές. Ὡ, ὠρισμένως ἀπὸ τέτοιο πόθο ἀλήθειας κατέχεται, ὥστε τίποτε τοῦ ἀδελφοῦ του δὲν εἶναι δυνατό νά μᾶς κρύψῃ! Καὶ πραγματικά, ποῖός Ἕλληνας, καὶ μάλιστα πού τυχαίνει νά εἶναι καὶ πολιτικός, μιλώνοντας γιά τὸν ἀδελφόν του, θὰ ἔγραφε: «Ὅσο κι' ἂν ἐπίστευε σ' ὀρισμένα ἰδανικά κι' ἐνεργοῦσε γι' αὐτὰ, σὰ μεθυσμένος κι' ἔνθεος ἀπ' αὐτὰ, δὲν ἐτυφλωνόταν ποτέ, παρὰ ἐβλεπε καὶ τὰ παθηπλήσια καὶ τ' ἀντίθετα καὶ τ' ἀδηλα καὶ τὴ ματαιότητα, καὶ δὲν ἐτρόμαζε ποτέ...» Τὴ ματαιότητα! Πόσο μ' ἀρέσει ἡ λέξη αὐτὴ ὄχι γιατί ξεσκεπάζει μιὰ ἀπ' τὶς διαθέσεις τοῦ Ἰωνος Δραγούμη, τὴν νιχιλιστικὴν, ἀλλὰ γιατί μᾶς δείχνει πόση ἀγάπη τῆς ἀλήθειας καὶ πόση τόλμη πρέπει νάχει ὁ κ. Φίλιππος Δραγούμη γιά νά μὴ διστάσει νά τὴν γράψῃ. Καὶ μιὰ ἄλλη του φράση ὅμως, ἡ ἀμέσως παρακάτω, τί γνώση τοῦ ἀδελφοῦ του φανερώνει! «Δὲν ἀποκρυσταλλώθηκε, γράφει, ποτέ δριστικά· μονάχα ὁ θάνατος τοῦ σταμάτησε τὴν ἱκανότητα πρὸς μεταμόρφωση.» Ἀσφαλῶς καὶ αὐτὴ ἦταν ἰσως ἡ μεγαλύτερη του ἀξία.

Ἄλλὰ καὶ ὀλόκληρο τὸ σημείωμα πού προτάσσει ὁ κ. Φίλιππος Δραγούμη στὶς πρώτῃ φορά ἐκδιδόμενες τώρα σκόρπιες σημειώσεις τοῦ ἀδελφοῦ του, τίς ἐπιγραφόμενες «Ὁ Ἑλληνισμὸς μου καὶ οἱ Ἕλληνες», εἶναι διαφωτιστικώτατα γιά τὴν γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Ἰωνος Δραγούμη.

καθώς παρέχονται σ' αυτό ένα πλήθος πολύτιμες και ακριβείς πληροφορίες.

«Ο Έλληνισμός μου και οι Έλληνες» είναι μια συλλογή από έντυπώσεις, παρατηρήσεις, σκέψεις του Ίωνος Δραγούμη, σχετικές με όλα τα ελληνικά ζητήματα που τον απασχόλησαν από το 1903 ως το 1909, περίοδο χρονική σημαντικώτατη για τον ελληνισμό, αλλά και για την μορφωτική προσωπικότητά και την εθνική δράση του Δραγούμη, ό οποίος, καθώς πολύ σωστά σημειώνει ο αδελφός του, «τόν έαυτό του τον έβλεπε σχεδόν διαρκώς μέσα στο περιβάλλον του, μέσα στον εθνικόν οργανισμό, σά στήθειον ή οργανο απαράιτητο, ή μονάχα μικρό κύτταρο χρήσιμο, για την ύπαρξη του οργανισμού τούτου...» Και πραγματικά, δλόκληρη αυτή την εξαετία, και πολύ αργότερα, και ως το τέλος σχεδόν της ζωής του, ο Ίων Δραγούμης κύριο σκοπό του είχε την εξυπηρέτηση του έθνους του, ενός οργανισμού του οποίου μπορεί να πει κανείς ότι ήταν το πιο εδαφιστημένο σημείο και ή ολοκληρωμένη συγχρόνως συνείδηση, ό κεντρικός αποδέκτης στον οποίον μεταβιβάζονταν άμέσως, σάν ήλεκτρικός παλμός, ό, τι άγγιζε και τις πιο μακρινές άκρες—του, το «δυναμόμετρο του έθνους του» καθώς έλεγε ό ίδιος. Άλλά δέν ξεχνούσε όμως και τον έαυτό του. Σάν τον Γ'καίτε και σάν τον Μάρκο Αθήλιο, το άτομό του «άγωνιζόταν άδιάκοπα να έξερσνη και να δοκιμάξη.» Και έτσι από μιάν άποψη—όχι της προετοιμασίας για τη δράση, αλλά της έσωτερικής καλλιέργειας της προσωπικότητάς του, αυτής καθ' έαυτήν—έξηγείται ή άδιάκοπη επανέξέταση των πεποιθήσεών του και «ή έξαντλητική, καθώς γράφει ό αδελφός του, άνάλυση του έαυτού του».

Βέβαια οι σημειώσεις που άποτελούν το «Ο Έλληνισμός μου και οι Έλληνες» δέν μπορούν να κριθούν ως έργο τελειωμένο και δλόκληρο. Είναι, καθώς δέν διστάζει να όμολογήσει και ό κ. Φίλιππος Δραγούμης, σημειώσεις «πρόχειρες, άδούλευτες εις τη μορφή και μη όριστικές, καμιά φορά άλληλοσυγκρουόμενες και άντιφατικές ή επαναληπτικές ή σάν λεπτές άποχρώσεις των ίδιων θεμάτων ή παραδοξολογίες (μπουτάντ)». Γι' αυτό και τις σημειώσεις αυτές θά τις κρατούσε, εικάζει ό κ. Φ. Δραγούμης, «για να τις χρησιμοποιήση ένδεχομένως εις την εργασία του, ό Ίων Δραγούμης, ή για δημοσιεύματά του» και όχι για να τις εκδώσει σάν έργο άυτοτελές. Ός τόσο ό κ. Φ. Δραγούμης τις εξέδωκε γιατί «δείχνουν πιστότητα, λέγει, το πώς έξούσε ό ψυχικός και αισθηματικός κόσμος του Ίωνος Δραγούμη, το πώς έμορφώθηκε και έδούλευε το μυαλό του, το πώς έσηματίσθηκαν σιγά σιγά και συγκροτήθηκαν οι ιδέες του, το πόσο κατασύνεχα και βαθιά όλα τα προβλήματα της ζωής του έθνους, και μάλιστα ή θέση του ελληνικού πολιτισμού μέσα στο σύνολο του άνθρωπισμού, τον απασχολούσαν». Άκόμα γιατί από τις σημειώσεις αυτές «κατασταίνεται φανερός ό τρόπος που έγραφε τα δημοσιευμένα από τον ίδιο βιβλία του» όπου συχνά βρίσκομε αυτούσιες πολλές από τις σημειώσεις του «Ο Έλληνισμός μου και οι Έλληνες», γιατί οι περισσότερες από τις σκόρπιες αυτές σκέψεις είναι πρακτικά χρησιμώ-

τατες για τη γνώση των ζητημάτων των σχετικών με τη Θράκη, τη Μακεδονία, τη Μικρασία, και την χρονική περίοδο, την μεταξύ του 1897 και 1909, και τέλος γιατί, και άναδρομικά έξεταζόμενες τώρα, δείχνουν οι σκέψεις αυτές, «όχι μόνο από άποψη γενική των πραγμάτων, αλλά και από την άτομική του Ίωνος, με πόση διορατικότητα και κρίση ξεχώριζε από τότε, που κανείς δέν έβλεπεν όπως αυτός, τους κύριους παράγοντες και τη γενική κατεύθυνση της άνατολικής υποθέσεως», την έπικείμενη νέα μορφή, την έντελώς άγνωστη ως τότε, που θάπαιρνε το άνατολικό καθεστώς δείχνουν άκόμη με πόση άκουραστη σταθερότητα εργαζόταν, ό δήθεν ιδεολόγος μόνον αυτός, ό φαντασιόπληκτος ή καλλιτέχνης ή και απλώς φιλόδοξος «στο να μην αφήση να εύρη ή κρίση, που έρχόταν, τον ελληνισμό άνέτοιμο» στο ν' άναγκάση (άν θά το κατάφερνε) το κράτος προκαταβολικά κι' έγκαιρως να καθορίση κι' έφαρμόση σταθερό πρόγραμμα ένεργειας, ώστε να δώση στα πράγματα της Άνατολής τροπή, κατά το δυνατό, συμφέρουσα σ'όλόκληρο τον Έλληνισμό κι' όχι μόνο στο κράτος».

Η τροπή αυτή των άνατολικών πραγμάτων, ή κατά το δυνατόν συμφέρουσα για δλόκληρο τον Έλληνισμό, ήταν και ή κύρια πολιτική ιδέα του Ίωνος Δραγούμη. Άναχωρώντας από την πεποίθηση—πεποίθηση που άνέπτυξε στα πρώτα κεφάλαια του «Έλληνικού Πολιτισμού»—ότι το ελληνικό κράτος δέν έπρεπε να θεωρείται τελειωτικό όσο δέν περιλάμβανε μέσα του και τα πυκνότερα κατοικημένα από Έλληνες μέρη της ευρωπαϊκής Τουρκίας, (ένωση της φυλής), έχτύπησε την «μεγάλη ιδέα» που την θεωρούσε ούτοπία' και εργάστηκε για την προσέγγιση των λαών της Άνατολής, ή οποία έπίστευε ότι θά μπορούσε να οδηγήσει τελικά στον σχηματισμό της μεγάλης άνατολικής όμοσπονδίας. Η «Άνατολική Όμοσπονδία» ήταν και το πλατότερο πολιτικό ιδανικό του, στο όποιο, λέγει ό κ. Φίλιππος Δραγούμης, έτεινε να υποτάξη το κάπως στενότερο «ένωτικό».

Αυτές είναι στις γενικές των γραμμές οι σημειώσεις που άποτελούν το «Ο Έλληνισμός μου και οι Έλληνες». Βέβαια τα αισθήματα και οι στοχασμοί άπ' όπου έπήγασαν, δέν παρουσιάζουν το μέστωμα και τον πλούτο που συναντούμε σε ό,τι αργότερα σκέφθηκε και αισθάνθηκε ό Δραγούμης.

Μπορεί να πει άκόμη κανείς ότι δέν είναι και σημαντικά άποκαλυπτικές για όσους καλά τον γνωρίζουν. Άλλά πόσο και σ' αυτές άκόμη τις πρόχειρες σημειώσεις βρίσκομε τον τόνο, τον παλμό, την διάθεση του έξαιρετικού αυτού άνθρώπου, την βαθειά εκείνη ένότητα και συνοχή που άποτελούν μιάν ζωντανή προσωπικότητα! Και πόση θερμή, και πόσος ένθουσιασμός, και πόσο άκοίμητο ένδιαφέρον για το κάθε τί, και πόση άδάμαστη θέληση, και τί όρμη, και τί σκιρτήματα, και τί πλούσια δόνηση και για τα πιο άσήμαντα πράγματα! Μας μιλεί— με μιάν φωνή που φτάνει από τόσο μακριά!—για πράγματα που ίσως να μη μας ένδιαφέρουν πάντοτε, για συγκέντρωση και άποκέντρωση, για δήμους και κοινότητες, για ένεργείες του και συ-

